

Յովնաթան որդի Երեմիայի

հեղինակ՝ Վահան Թոթովենց
աղբյուր՝ «Առյի հայ գրականութիւն Գ. հասոր»

Թէ ո՞րտեղից եւ ի՞նչպէս Յովնաթանը սովորել էր քանդակել՝ բոլորի համար մնաց զաղտնիք, բայց Յովնաթանը երկար էր աշխատել, բոլորից զաղտնի, յափշտակութեամբ եւ ներքին անիմանալի մղումով:

Նա տեսել էր եկեղեցում Քրիստոսի խաչելութեան արձանը, տեսել էր հրեշտակների արձաններ թեւերով եւ սեռի, փոքրիկ, վարդի կրկնի նման թարմ նշաններով, տեսել էր նաև լերան քաղաքի հին ամրոցում կոտրտւած արձաններ, երբեմն գլուխներ՝ առանց մարմնի, երբեմն մարմիններ՝ առանց գլխի, որոնք բոլորն էլ հաւաքւած էին մի մութ սենեակում: Կային արձաններ եւ ամրոցի պատերի եւ պարիսպների վրայ, բարձր, էլի կոտրտւած, աղճատւած վիճակում:

Եւ ամէն անգամ, երբ Յովնաթանը տեսել էր այդ բեկորները, նրա մանկական հոգին խայտացել էր խորը ուրախութեամբ, այդ խայտանքին յաջորդել էր ներքին, թաքուն մի դող, որն սկիզբն էր ստեղծագործութեան եւ որին բոլորովին անծանօթ էր նրա գիտակցութիւնը:

Եւ բրուտանցում, բոլորից բացարձակապէս զաղտնի, Յովնաթանը շինել էր ձեռքեր, գլուխներ, ոտքեր, փոքր, շատ փոքր մեծութեամբ եւ չէր համարձակել ցոյց տալ հօրը կամ հօրը եղբայրներին, մինչեւ անգամ ցոյց չէր տւել պապին, որն իրեն այնքան սիրում էր, որն իրեն անպայման կը քաջալերէր անսահման չափով: Բաց ի մարմնի այս մասերից՝ նա կաւից սարքել էր մի փոքրիկ սայլ, ճիշդ նման իրենց սայլին՝ զոյզ եգներով: Յովնաթանը քանդակել էր նաև զանազան տեսակի պատուղներ, տերեւներ, քանդակել էր Քրիստոսը խաչի վրայ: Եւ ահա պատանի Յովնաթանը, ցնցւած պապի մահամբ, տոգորւած նրան անմահացնելու բուռն տենչով, յանդգնեց քանդակել եւ նրա կիսանդրին:

Պապի կիսանդրից յետոյ՝ Յովնաթանն սկսեց զբաղւել արձաններ շինելով այլեւս համարձակօրէն:

Նա չէր տեսել ո՞չ մի վարպետի ձեռք, նա չէր լսել ո՞չ մի վարպետի հրահանգ: Նա մինչեւ անգամ կարծում էր, որ ո՞չ ոք աշխարհում կաւից արձաններ չէր շինել, այլ շինել էին ուղղակի քարից կամ բրոնզից եւ որ կաւից արձաններ քանդակելու գիւտը բացարձակապէս պատկանում էր իրեն, որովհետեւ նա չէր տեսել արձանի ստեղծման ո՞չ մի պրոցես: Ահա քարտաշն էլ շիրմաքարը ձեւաւորեց ուղիղ քարից:

Անվերջ քանդակելով՝ Յովնաթանն ըմբռնեց մարմնի ձեւերը, հասարակ աշքերով անշմարելի խորութիւնները, բարձունքները եւ ծաւալները:

Պապի կիսանդրից յետոյ՝ հայրն սկսեց ուշի ուշով հետեւել որդու աշխատանքներին, նրա ամենափոքրիկ փոքրերը խորը հրճանքով էին լցնում նրան, բայց միաժամանակ մտածում էր. «Յովնաթանը եղաւ տասն եւ ութը տարեկան, ես եւ եղբայրներս յոգնած ենք, լաւ կը լիներ Յովնաթանն անցներ չարքի գլուխը, շիներ կուժեր, թասեր, գաւեր եւ փարչեր»:

Մտածում էր Երեմիան, բայց ոչինչ չէր ասում Յովնաթանին, թողնելով, որ նա անի, ինչ սիրտը կ'ուզի: «Դեռ ուժ կայ ուկորներիս մէջ, դեռևս կարող եմ աշխատել», — ասում էր նա:

Բայց հօրեղբայրները, որոնց որդիները կաւ էին տրորում բորիկ ոտներով, հնոցն էին վառում, աւազաններից կաւ էին բարձրացնում սայերը, մէջքերով աղիւները կրում բողոքում էին, որ Յովնաթանը դատարկ բաներով է զբաղւում եւ չի աշխատում, որովհետեւ բրուտանցը եւ ողջ բրուտային առևտուրը պատկանում էր բոլորին:

— Երեմիա — ասում էին եղբայրները, — որդիի անպէտը է, գլուխ շինելը ո՞ւմ փորը կը կշտացնի, աշխատել է հարկաւոր, թո՛ղ անցնի չարիս գլուխը:

Երեմիան չէր կարող ասել, որ Յովնաթանը անկարող է աշխատելու չարիսի վրայ, որովհետեւ նա երբեմն պտտեցնում էր պապի չարիս եւ հիանալի անօթներ շինում:

Երբ բողոքները շատացան, եւ երբ Յովնաթանը տեսաւ հօրը խեղճացած այդ բողոքներից՝ անցաւ պապի չարիս գլուխը եւ նրա մատների տակ լարձուն կաւ ստացաւ սրանչելի ձեւեր: Նրա շինած անօթները բողորովին այլ ձեւ ունէին միւսների շինածներից, նրա անօթներից իւրաքանչյւրն էլ տարբերում էին միւսից, նա չէր կրկնում ո՛չ մի ձեւ, բայց երկար չէր տեսում, ծանձրանում էր, թողնում չարիսը, քաշում բրուտանցի հեռաւոր մի անկիւնը եւ սկսում կառուցել մի զայրացած բռունցք, որ ցցւում էր դուրս կաւի քառային զանգւածից, մի կռացած եւ յոգնած մէջք, մի գլուխ, եւայլն:

Նրա կերտած գլուխները նման էին իր զիխին, որովհետեւ զիխի ձեւը վերցնում էր նա միայն իր զիխից, որը դիտում էր մի կոտրած հայելուց:

Քանի Յովնաթանի շինած անօթները յարգ էին ստանում շուկայում, հօրեղբայրներն այնքան բարձրացնում էին բողոքը եւ պահանդում էին, որ Յովնաթանը չարիսի վրայ ոչ թէ պատահաբար աշխատի, այլ արեւածագից մինչեւ արեւամուտը:

Բողոքում էին եւ հօրեղբօրորդիները:

— Յովնաթանը վերի արտի ցորե՛ն է, ի՞նչ է, մենք էշ ենք, իսկ նա ձի՛ է, ի՞նչ է:

Բողոքները դառնում էին անտանելի, մանաւանդ երբ սկսում էր քաղաքում կառուցումների շրջանը:

— Աղիս են ուզում, Երեմիա, — ասում էր եղբայրներից մէկը, — իսկ Յովնաթանը չի աշխատում, աւելի լաւ է իւրաքանչյւր բաժանենք, մենք՝ մերը, դուք՝ ձերը, եղբայրն էի եղբայր:

Երեմիան բռնում էր Յովնաթանի գլուխը, աչքերը ձգում նրա աչքերի կապոյտ լճակի մէջ եւ ասում.

— Յովնաթան, որդի՛, աղիս են պահանջում:

Եւ Յովնաթանը, յուսահատ եւ տխուր, վերցնում էր փայտէ նախնական քառակուսի շրջանակը, բորիկանում եւ արեւածագից մինչեւ արեւամայր աղիս թափում:

Երեկոյեան երբ բոլորը ուտում էին թանէ սպասը եւ վեր կենում, պառկում, քնում, Յովնաթանը, կտուրի վրայ պառկած իրիկնային հովից զովացած անկողնում, աչքերը յառում էր պաղպաջուն երկնքից կաթող աստղերին, աչքերը լցում էին արցունքով:

Մայրը մօտենում էր որդուն, տեսնում նրա արցունքը, շոյում էր գլուխը եւ հարցնում.

— Յովնաթա՛ն, մատա՛ղ, ինչո՞ւ ես լաց լինում:

Յովնաթանը պատասխանում էր, ինչպէս հինգ տարեկան մանուկը.

— Ես աղիւս չեմ թափի:

— Հայրդ ծեր է, որդի, նրան պարտական ես օգնել:

Յովնաթանը նայում էր իր երիտասարդ մօրը լուռ եւ տխուր:

Եւ մայրը շփոթում էր կապոյտ աչքերի արցունքը կապոյտ երկնքի աստղի հետ:

Սառչում էին արցունքները, ինչպէս մարած աստղերը, քունն իշնում էր Յովնաթանի յոգնած մարմնի վրայ, մայրը հեռանում էր, համբուրելով արեւից եփած նրա ճակատը:

Առաւոտեան Յովնաթանը վեր էր թռչում անկողնուց, երբ դեռ լուսաստղն էր շողում երկնքում, ինչպէս մարզարիտը փիրուզեայ ֆոնի վրայ, վագում էր բրուտանոց եւ սկսում էր սեփական աշխատանքը:

Կաւի զովութիւնը խնդութեամբ էր վառում նրա արիւնը:

Հայրը գալիս էր բրուտանոց, մօտենում Յովնաթանին եւ դիտում նրա աշխատանքը: Ահա մի ձեռք, որ դուրս էր ցցւել կափի մութ զանգլածից, երկու երեք անգամ աւելի խոշոր, քան բնական մեծութիւնը՝ ուռած երակներով: Հայրը կարդում էր այդ ձեռքի վրայ կէս դարու չափ ֆիզիքական աշխատանք կատարող մի մարդու ողջ կենսագրութիւնը, պատկերացնում էր քամուց եւ արեւից այրած նրա ճակատը, կոպտացած եւ կրացած նրա մէջը: Հայրը գլուխն օրօրում էր ներքին հրճանքով եւ միաժամանակ խորը տարակուսանքով, նա զգում էր, որ որդու աշխատանքը մի քան է, բայց ի՞նչ քան է, չէր կարողանում ասել: Մի ժպիտ, հեզասահ առակի նման զալիս, տարածում էր նրա դեմքի վրայ եւ ինչ որ լուսաւոր մի ալիք հոսում էր, նոյնպէս հեզասահ առակի նման, նրա հոգու մշութեան մէջ:

Բայց երբ բրուտանոց էին լցում հօրեղբայրներն ու հօրեղօրորդիները եւ խոժոռ նայւածքներ էին նետում Յովնաթանին, նա շորով փաթաթում էր աշխատանքը, թռղնում, մօտենում պապի շարիսին, որ այլեւս իրեն էր պատկանում: Չարիզ դառնում էր աշխոյժ, Յովնաթանի մատների տակ կաւճ ստանում էր նորանոր եւ ապշեցուցիչ ձեւեր:

Բայց Յովնաթանին այրում էր մարմնի ձեւերի այլազան գաղտնիքները: Գիշերները նա մտնում էր բրուտանոցը: Ոչ ոք չկար: Բայց Յովնաթանին թռում էր, որ շնչում է կաւը: Մերկանում էր, վառում մոմը եւ մոմի օրօրուն լոյսով դիտում իր մարմինը եւ տեսնում էր, որ մարմնի ոչ մի կէտը չի սաշչում, այլ անվերջ փոփոխում է, խորութիւնների եւ բարձրութիւնների անհուն մի եկեւէց, բայց երբ միեւնոյն մոմի լոյսով դիտում էր իր ձեւակերպած մարմնի մի մասը, գտնում էր, որ գոյութիւն չունի կենդանի մարմինը, ինքը ձեւաւորել էր մարմնի ընդհանուր երեւոյթը:

Երիտասարդ բրուտը, որ ձգտում էր քանդակագործ դառնալու, ոչ մի զադափար չունէր մողեկի մասին, բայց զգում էր, որ եթէ մէկը լինի եւ նրանից վերցնի մարմնի ձեւերը՝ աւելի ճիշդ կը լինի: Մարմնի մասերը նա քանդակում էր իր մարմնից՝ հայելու մէջ նայելով եւ Յովնաթանն զգում էր, որ դա բաւարար չէր:

Յովնաթանը գնաց եւ ո՞չ մի լուր չեկաւ նրանից:

Մայրը երգ կապեց նրա վրայ, երգեց եւ լաց եղաւ:

Հայրը, ամէն պապի շարիսի դատարկ տեսնելուն, թափեց արցունքներ ձեւաւորւած անօթների վրայ:

Մարզարիտն ամուսնացաւ եւ կորցրեց իր մարմնի վարդը:

Դաւիթը մեծացաւ, չսիրեց բրուտանոցի աշխատանքը եւ մտաւ առեւտրական ասպարեզ:

Եւ մի օր, երբ Երեմիան, շարիսի վրայ նստած՝ մի փարչ էր ձեւաւորում, ձեռներն ու ոտները յանկարծ կանգ առան, ճգնեց, վերջին լարումով, շարունակել աշխատանքը, բայց չկարողացաւ, նրան գրկեցին, դրին սայլի վրայ եւ տարան տուն:

Տան շեմքից լսեց նա գանգրահեր եւ կապուտաչեայ որդու դժբախտ մօր լացը եւ երգը:

Պառկեցրին նրան անկողնում եւ Անդրեասի որդի Երեմիան, առանց ցնցումների, առանց մահևան սարսափի, փակեց աչքերը լուրիթեամբ եւ խաղաղութեամբ:

Նրան թաղեցին պապի կողքին:

Երեմիայի մահից մի տարի անց՝ մեռաւ Երեմիայի կինը, երբ մի երեկոյ, ըստ երկար ժամանակի սովորութեան, խունկ էր ծխում եւ երգում որդու վրայ կապած երգը:

Դաւիթը քաղաքում չէր, նա գնացել էր հարաւային երկրներ ապրանք բերելու:

Վերադարձին նա գտաւ ծնոներին հանգչած վերի աւագանի վերեւում, պապի կողքին: Նա խաչ հանեց եւ մի քանի կաթիլ արցունք թափեց եւ յիշեց Յովնաթանին, որի կարօտը քայլայեց ծնողներին:

Դաւիթն այլեւս չուզեց մնալ այդ աշխարհում, վաճառեց ունեցւածքը, զաղթեց դեպի հարաւ, որովհետեւ այնտեղ նրան դիւթել էր մթին գոյնով մի բոցավառ աղջիկ:

Գնալիս համբուրեց իր մեծ քրոջը եւ ասաց.

— Գերեզմաններին լաւ մտի՛կ տուր:

Մարզարիտը հարցրեց նրան.

— Եթէ Յովնաթանը վերադառնայ, ի՞նչ ասեմ:

— Նա չի վերադառնայ, — պատասխանեց Դաւիթը յուսահատ:

— Նա կը վերադառնայ, — ասաց Մարզարիտը խորագոյն հաւատքով:

Եւ բաժանւեցին քոյր եւ եղբայր:

Երբ զարուններին բարձրանում էին հեղեղները՝ Մարզարիտը հոգածութեամբ հողը վրայ էր տալիս գերեզմանների կողքերին, որպէս զի հանգստարանները մնան անվլորվ եւ չխոռվի նրանց տակ ննջող բրուտների յախտենական սաւառնումը:

3

Եւ մի օր մի կառը կանգ առաւ Անդրեասի որդի Երեմիայի հին տան դրանը:

Կառքից իջաւ մի չափահաս մարդ, ծամերի մէջ արդէն սպիտակ ալիքներով, ընտանի քայլերով մօտեցաւ դրանը եւ բաղխեց դրան երկաթը երեք անգամ՝ ըստ վաղեմի սովորութեան:

Դուռը բաց արաւ մի անծանօթ կին:

Չափահաս մարդը, տեսնելով անծանօթ կինը, ամէն ինչ հասկացաւ — իին տունն անցել էր օտարների ձեռքը:

— Ո՞րտեղ են այս տան իին բնակիչները, — հարցրեց նա անծանօթ կնոջը:

Կինը խաչակնքեց: Առանց խաչակնքելու չեր կարելի յիշել անցածներին:

— Ո՞րտեղ է Դաւիթը:

— Հարաւի աշխարհում:

— Իսկ Մարգարի՞տը:

— Նա այժմ կինն է մետաքսազործ Գրիգորի, որդի Թաղեւսի:

— Ո՞րտեղ է նրա տունը:

— Ներսի թաղի կամարակապ աղբիւրի ճիշդ դիմացը:

Նորեկը հեռացաւ խոնարհութիւն անելով:

Փողոցներից անցնելիս՝ ո՛չ ոք չճանաչեց նրան: Երեխաների մի քազմութիւն քայլում էր նրա յետեւից՝ յափշտակւած օտարական մարդու տարագից, մանաւանդ յարդեայ լայնեզր զիսարկից:

— Մարգարի՞տ...

— Յովնաթա՞ն...

Մարգարիտը գրկեց Յովնաթանի գլուխը, սեղմեց իր տաք կրծքին, ինչպէս մանկանն իր առաջին, համբուրեց երկար, թափեց արցունքներ զինջ, աստղային մաքրութեամբ: Արցունքը զինջ է, երբ թափում է ուրախութեան համար, որովհետեւ նա բղխում է լուսաւոր եւ զոյլ յատակից:

Երբ քոյրն համբուրում էր եղբօր գլուխը, քրոջ մանուկները փաթաթւեցին Յովնաթանի սրունքներին, նրանցից մէկը մինչեւ անգամ մագլցեց նրա ուսը:

Մանուկները լսել էին Յովնաթանի անունը, քայց ոչ ոք չայտնեց նրանց թէ՝ ահա եկել է մօրեղբայրը, նրանք այդ զգացին բնազդով եւ նրանց արիւնը, մօր արեան նման, ոստոսեց երակներում:

4

Յաջորդ առաւօտեան՝ Յովնաթանը բռնեց Մարգարիտի ձեռքը եւ նրանք գնացին վերի աւազանը, տեսնելու պապի, հօր եւ մօր գերեզմանները:

Մինչեւ գերեզմանները՝ Յովնաթանը հարցրեց Մարգարիտին.

— Ի՞նչ եղան հօրեղբայրները:

— Հօրեղբայրները մեռան, ինչպէս հայրիկը. — որդիները դեռ աղիւս են թափում. տե՛ս այն հնոցի ծուխը, նրանց հնոցն է, որ վառում է, իսկ մենք օտարականներ ենք գրեթե, երբեմն հանդիպում եմ մեկն ու մեկին փողոցում եւ բարեւում:

— Հօրեղբայրներն ինձանով չհետաքրքրւեցի՞ն երք եւ իցէ:

— Յիշում եմ, մի անգամ մեծ հօրեղբայրն հարցրեց՝ ի՞նչ լուր անպէտք տղայից, չպատասխանեցի:

Յովնաթանը ցաւագին ժպտաց:

Հասան վերի աւազանը:

Յովնաթանը վարդեր դրեց շիրմաքարի վրայ, նայեց իր քանդակած եւ թրծած պապի արձանին, որ փշրւելով աւելի էր այլանդակւել. ծիծաղեց հոգում եւ բարձրացաւ աւազանի թմրի վրայ: Աւազանում ջուր չկար, յատակում առալօտեան արեւի շողերի տակ փայլուն էին ազնապոյն կալի հետ խառն զանակները: Յովնաթանը նայեց նորից այդ կալին եւ նրա հոգին դողաց ստեղծագործութեան աննախընթաց տենչով, իսկ Մարգարիտը, կանգնած կողքին, յիշում էր այն օրը, երբ ինքը լողանում էր, եւ Յովնաթանը տեսաւ իրեն. յիշում էր այն օրւայ ջրի զովութիւնը եւ զգում էր ջրի կաթիւները, որ կաթում էին ծամերից՝ կրծքի եւ ուսերի վրայ:

Նրանք իջան թմբից ներբեւ, Յովնաթանը նստեց պապի շիրմաքարի վրայ եւ խօսեց այսպէս.

— Դու պատիրեցիր մեզ, որ մենք, պա՛ա, քրաժանաւենք այս կալից. Ես բաժանեցի, բայց կրծքիս վրայ միշտ կրելով այս կալից մի ափ. նա խփում էր իմ կրծքին եւ ես միշտ սարսուում էի նրա ջերմութիւնից. ահա վերադարել եմ պա՛ա, այս կալի կարօտով. իմ եռաթիւնը վատուում է այժմ այս կալի բոյրով, այս կալի անիմանալի եւ անքննելի ջերմութեամբ: «Պա՛ա, ես կուրծք տւի աշխարհի երկաթեայ հողմերին, ապրեցի կեանքի բոյրը յուզումները, իջայ կեանքի յատակը, լսեցի ամենից աղեխարշ կանչը կեանքի, ապրեցի եւ վերապրեցի մարդկութեան ողբերգութիւնն ու կատակերգութիւնը: «Պա՛ա, մարդկութեան ազնապոյն մեծամասնութիւնը տառապում է թշւառութիւնից: Աշխարհի խորագոյն ողբերգութիւնը ո՛չ թէ մահն է, այլ կեանքի թշւառութեանը: Եւ թշւառութիւնը ծնեցնում է ազնապոյն ատելութիւնը, զրահապատում է հոգին, դարձնում է մարդուն ըմբոստ եւ դիւցազն: Ես լսեցի, որ թշւառութիւնը բարձրացել է եւ այս հին երկրում:

Յովնաթանն այլեւս չշարունակեց, որովհետեւ նրա կապոյտ աչքերը լցւեցին արցունքով:

Մարգարիտը բռնեց նրա ձեռքը եւ ցոյց տւեց նրան քաղաք տանող արահետը:

Արահետը եզերւած էր բարձր խոտերով, մասրենիների թփերով եւ վայրի դեղին վարդերով: Նրանք քայլեցին այդ արահետով լուռ ու մտախոն:

Յանկարծ հարցրեց Մարգարիտը.

— Ո՞րտեղ էիր ապրում այսքան երկար տարիներ եւ ի՞նչ էիր անում:

Յովնաթանը, նստելով մի քարի եւ նստեցնելով Մարգարիտին իր կողքին, ասաց.

— Ես ապրում էի արեւմտեան մի երկրում: Այդ երկիրը, երկայնավիզ կօշիկի նման, նիստած է կապոյտ եւ մեծ եւ հին մի ծովում: Այդ երկրում ծաղկում են լիմոնն ու նարինջը, աճում է ձիթենին, աճում է եւ հալեծառը եւ խաղողի ողկոյզը կախում է որթատնկից,

ինչպէս ստիճան աղջկայ հասակից. քաղցրանում է հնդկաթուզը, բարձրանում եւ պտուղ է տալիս արմաւենին, ինչպէս արաբական աշխարհում. բամբակի կնգուղն օրօրում է հարաւի տաք քամուց, կարմրում է նուռը, ինչպէս արիւնալի շրթունքը, իսկ երկրի հիւսիսային լեռներում մթնում են կաղնու եւ մշտագալար մայրիների անտառները: Հիւսիսային բարեխառն գօտու մէջ երկարած այդ հին երկիրն օժտւած է արեւադարձային հարուստ բուսականութեամբ: Կանայք ունեն աչքեր, ինչպէս երկրի լիմոնը, աչքեր, ինչպէս ծովը, աչքեր, ինչպէս երկրի ձիթապտուղը եւ ծամեր, ինչպէս նարինջը եւ ծամեր, ինչպէս ածուխը. հասակ ունեն նրանք, ինչպէս սօսին, եւ մարմինները ճկուն են, ինչպէս ծովի ալիքները: Ծովի վրայ գոնդոլներն են սահում, եւ գոնդոլների կուրծքն ուռչում է երգով, երկիրն ամբողջ երգ է եւ ծափ:

Եւ արեւադարձային այդ երկրում կառուցւած են մարմարեայ քաղաքներ:

Ես ապրում էի մարմարեայ այդ քաղաքներից մէկում: Հին քաղաք է դա, աւելի հին, քան մեր ամենահին մազադարթը: Այդ քաղաքի հւրաքանչիւր մարմարէ բեկորը կապւած է առասպելական էպիքական դարերի հետ: Երբ քամին վագում է ծովից եւ բերում է նոր, թարմագոյն օրերի բուրումը եւ խառնում հին քարերի բոյրին՝ կեանքը դառնում է զգիլիչ մի երազ, աստղերն իջնում են ծովը եւ երկիրը, հին այդ երկիրը, թրթոռում է ծովի եւ երկնքի միջեւ, երբեւ մի մեծ քնար եւ հւրաքանչիւր թուփ, հւրաքանչիւր քար եւ խոտի հւրաքանչիւր շիւղ շնորում է ու երգում, ինչպէս մարդկային սիրտը:

Իսկ այդ սքանչելի երկրի յատակում հոսում է թշւառութիւնը: Մարդկային քաղցը, զարհուրելի եւ ահաւոր, գալարում է բազմութիւններ, բազմութիւններ հին ու նոր սերունդի, որոնք այնքան գեղեցկօրէն եւ այնքան հոյակապօրէն կառուցին մարմարեայ քաղաքները: Երկրի ընդերքում, խուլ տնքոցով, դովում է մարդկային գրկանքը: Եւ այդ խուլ տնքոցը շուտով, շուտով կը վերածի ծովի ահարկու մոռնչիւնի, եւ աշխատաւոր, ստեղծարար, քայց գրկած մարդիկ կը բարձրանան յատակից, ինչպէս կիկլոնը եւ ինչպէս հողմերից որոտացող ծառերը:

Երկիրը մարմարներով են ծաղկեցրել մարդկութեան այդ բազմութիւնները:

Այդ երկրում է ապրել աշխարհի եւ բոլոր ժամանակների մեծագոյն քանդակագործը:

Ես իմ աչքերով տեսայ նրա արձանները, իմ այս ձեռքերով շօշափեցի նրա մարմարները, որոնք դարեր շնչում են եւ աւելի կենդանի են, քան այժմ այդ երկրում ապրող մարդիկը: Տեսայ, իմ այս աչքերով, արձանն այն ծերունու, որ, ինչպէս հին, առասպելապատում մատեաններն են հաղորդել, խօսել է Աստծոյ հետ, այլող աւազներից բարձրացող լերան կատարին: Աստւած խօսել է, ըստ առասպելապատում մատեանների, ամպրոպի միջոցով, այն ծերունուն, որ ջրվէժի նման թափուղ միրուք ունի, եւ որը ազատել է իր ժողովուրդը բռնակալութիւնից, քաղցից եւ անապատի արհաւիրքից:

Ես երկրագեցի հին այդ վարպետին եւ վարպետներին եւ սովորեցի նրանց արևեստը: Ես որոշեցի վերադառնալ եւ քանդակել մեր կաւոր եւ մեր սախտակ քարով:

Յովնաթանը լոեց:

Մարզարիտը հարցրեց.

— Յովնաթա՝ մե՞ծ է թշւառութիւնն այնտեղ:

— Այո՛, թշւառութիւնը ծովի չափ եւ ծովը թշւառութեան չափ:

— Իսկ ինչո՞ւ երկիրն այդքան գեղեցիկ է եւ թշրոտութիւնը շատ:

— Այդ նրանից է, քո՞յր, որ կան իշխողներ եւ իշխողներ:

Տիրեց լուլթիւն:

Երգում էր անհուն դաշտի ոզոխը, օրօրում էր վայրի վարդը, իսկ խոտը՝ ծփում:

Յովնաթանը եւ Մարգարիտը հասան տուն, երբ արեւի մեծ նարինջը թեքրում էր սարի յետեւը եւ մուգ կապոյտը բարձրանում էր երկրից:

Ծառերի տակ առւակներ էին նւազում, իսկ ծառերի վրայ թափում էին իրիկնային զանգակի լուսաւոր փշուրները: